

بازنمایی رقابت دهمین دوره مجلس شورای اسلامی در مطبوعات منتسب به اصول‌گرایی و اصلاح‌طلبی

مریم گمشاد*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۰۲

چکیده

در این پژوهش اظهارات و تبلیغات نامزدهای دهمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی ایران با تحلیل گفتمان بررسی شده است. تحلیل گفتمان در این تحقیق نشان داد که در گفتمان اعتدال و اصلاحات نوعی تحول شکل گرفته و این گفتمان همانند دوره قبل با استفاده از اعتبار و دسترسی گفتمانی به تثبیت مجدد این گفتمان در عرصه سیاسی ایران کمک کرد. نظام معنایی گفتمان اعتدال و اصلاحات با بیان مفاهیمی مثل برجام، حقوق زنان، عملکرد مثبت مجلس ششم، آزادی، قانون‌گرایی، رونق اقتصادی به دنبال پیشروی مسیر انتخابات ۱۳۹۲ و در مقابل گفتمان اصول‌گرایی قرار گرفته است. این گفتمان در جذب و بهره‌گیری عناصر گفتمانی توانست عام‌گرایی ایجاد کند و با ساختارشکنی گفتمان قبلی و با برخورداری از قدرت گفتمانی تسلط هژمونیک این گفتمان را فراهم کند. گفتمان اصول‌گرایی در این دوره در مقابل گفتمان اعتدال، اصلاحات و عقلانیت غیریت‌سازی شده است. ائتلاف اصول‌گرایان در این دوره از عناصر پیشرفت گفتمانی اصول‌گرایی نسبت به انتخابات قبلی است. توجه به مفاهیم گفتمان انقلاب اسلامی، معیشت، پیشرفت، امنیت، اقتصاد مقاومتی در کنار دال ولایت ترسیم شده است. واژگان کلیدی: گفتمان لا‌کلا و موف، انقلاب اسلامی، اصول‌گرایی، اصلاحات و اعتدال.

مقدمه

از نظر یارمحمدی «فرکلاف» (۱۹۹۵) و تئون ون دایک (۱۹۹۶) بر این عقیده‌اند که از طریق ویژگی‌های ساخت واژگانی، نحوی و متنی می‌توان رفتار جمعی را کنترل کرد. آنچه مهم است این‌که گفته یا متن خاص با توجه به روابط قدرت حاکم بر تولید و تفسیر، تبیین و توجیه می‌شود. اهمیت تحلیل گفتمان نظری و کاربردی به کارگیری عالمانه نتایج آن در تعدیل روابط قدرت در ارکان جامعه، هدایت تحولات سیاسی و اجتماعی، سازمان‌دهی مناسب وسایل ارتباط جمعی به‌ویژه در جهت ریشه‌کن کردن تعصب و همچنین تأثیر آن در تدویر افکار عمومی است. رسانه‌ها همواره می‌کوشند آنچه قدرت گفتمانی با بزرگ‌نمایی در اختیار سوژه‌های رسانه‌ای و مطبوعاتی قرار می‌دهند، در جهت تقویت گفتمانی خود و تضعیف دیگران به کار گیرند و با استفاده از کارکردهای ایدئولوژیکی، افکار مخاطبان را همسو با منافع مورد نظرشان جهت‌دهی کنند و قدرت جدیدی تولید کنند. گفتمان‌ها هویت خود را بر اساس تفاوت‌هایی که در نظام معنایی خود در قیاس با نظام معنایی گفتمان رقیب ایجاد می‌کنند به دست می‌آورند. درعین حال، واژگان اصلی نیز به دلیل مواجه شدن با ناکارآمدی، تأثیرگذاری‌شان را از دست می‌دهند. به‌این ترتیب است که مجبور به تکرار واژگانی ناکارآمد و به تبع آن، تصلب معنا می‌شوند. این تصلب، در نهایت به بحران و بحران هویت می‌انجامد که حاصلش تنها به حاشیه رانده شدن برای مدتی نامعلوم و فروپاشی هژمونی است، چون اساساً هویت آن در همان نظام معنایی است که از آن دفاع می‌کرده است. در حوزه گفتمان‌گونگی معنای فراوانی وجود دارند که گفتمان هژمونیک تنها توان جذب بخشی از آنها را دارد. بنابراین، همیشه مفاهیم معنایی زیادی به صورت سرگردان در حوزه گفتمان‌گونگی رها می‌شوند. گفتمان رقیب نیز در وضعیت مقاومت قرار می‌گیرد.

گفتمان مهرورزی و عدالت احمدی‌نژاد همراه با شعار عدالت‌محوری، ظلم جهانی، ساده‌زیستی و میهن‌دوستی به نفع مردم تهیدست، باعث استحکام هشت سال کرسی‌های قدرت شد. وضعیت گفتمان اصلاحات و اعتدال از انتخابات یازدهمین دوره ریاست جمهوری تا انتخابات دهمین دوره مجلس شورای اسلامی باعث شد بعضی مفاهیم سرگردان در گفتمان احمدی‌نژاد را در خود مَفصل‌بندی کند. مفاهیمی همانند آزادی، تعامل با جهان، صداقت و

اخلاق‌گرایی که در گفتمان گذشته رها شده بود و گفتمان گذشته قادر به استفاده از این واژگان به صورت مؤثر نبوده، آنها را در عرصه گفتمان‌گونگی رها می‌کند. عدم توجه به اخلاق، آزادی بیان، قطع ارتباط گفتمان مهرورزی و عدالت با تفاوت‌های فکری در عرصه داخلی و خارجی و بی‌علاقگی سیاسی مردم به این گفتمان، حملات متعدد گفتمان اعتدال و اصلاحات به گفتمان مهرورزی و عدالت با ساختارشکنی دال‌های گفتمانی گذشته همراه بود و اجماع عمومی با توجه به معنای آن دال از بین می‌برد. گفتمان اعتدال و اصلاحات که تلفیقی از گفتمان، آزادی و رفاه است، توانست با بهره‌گیری از عناصر گفتمانی جدید و اثرگذاری بر اذهان عمومی، عام-گرایی را در پیش گیرد و با ساختارشکنی گفتمان عدالت‌گرایی هژمونی و تسلط بر امور را به نفع خود در اختیار گیرد. در آمیختگی و اتحاد گفتمان اعتدال همراه با اصلاحات ترمیم‌شده که منزلت، معیشت و عقلانیت را انتخاب کرده بود، موجب تحول عظیمی در عرصه گفتمانی سیاسی ایران شد. اجماع این دو گفتمان بر اساس گفتمانی واحد، عقلانیت، اعتدال، اصلاحات نام گرفت. عنصر اعتدال دال تهی در گفتمان هشت سال گذشته بود. دال اعتدال در کنار عناصر گفتمانی دیگر توانست جذابیت معنایی جدیدی ایجاد کند. پیروزی گفتمان اعتدال، اصلاحات، عقلانیت در عرصه سیاسی ایران، فضای گفتمانی گذشته جامعه را تغییر داد. دال‌های گفتمانی همانند سازش با غرب، حقوق زنان، رفع حصر، قانون‌گرایی، آزادی، اخلاق‌گرایی، رفع بیکاری، رونق اقتصادی، عملکرد مثبت مجلس ششم و رفع فقر در ادامه گفتمان انتخابات ۱۳۹۲ عرصه تداوم و پیروزی دیگری را در سطح اجتماع فراهم کرد. گفتمان اعتدال و اصلاحات با توجه به قابلیت اعتبار و دسترسی گفتمانی توانست از شرایط سیاسی و اجتماعی در جهت گفتمان خود نهایت بهره‌برداری را بکند و با ساختارشکنی و حمله به گفتمان قبلی هژمونی گفتمانش را در عرصه سیاسی ایران تثبیت کند. در این تحقیق متن روزنامه‌های جوان، کیهان و رسالت منتخب گفتمان اصول‌گرایی و روزنامه‌های شرق، مردم‌سالاری، اعتماد، آفتاب یزد و ابتکار منتخب گفتمان اعتدال و اصلاحات تحلیل شده است. روزنامه‌های منتسب به گفتمان اصول‌گرایی با توجه به منظومه معنایی انقلاب اسلامی و دشمنی با غرب در مقابل گفتمان اعتدال و اصلاحات ترسیم شده است. ولایت‌محوری، اقتصاد مقاومتی، فتنه ۸۸، دشمنان خارجی، عملکرد منفی مجلس ششم، بی‌اعتمادی نسبت به برجام، ائتلاف اصول‌گرایان، معیشت، پیشرفت و امنیت

منظومه معنایی این گفتمان را تشکیل داده است. این پژوهش بر آن است تا بر اساس نظریه گفتمان لاکلاوموف به بررسی رقابت دهمین دوره مجلس شورای اسلامی بپردازد.

سؤال تحقیق

روزنامه‌های منتسب به اصول‌گرایی و اصلاح‌طلبی در انتخابات دهمین دوره مجلس شورای اسلامی عرصه ظهور چه مفاهیم گفتمانی بود؟

فرضیه تحقیق

در روزنامه‌های منتسب به گفتمان اصول‌گرایی ائتلاف اصول‌گرایان از مفاهیم مهمی بود که در کنار مفاهیم دیگر مثل معیشت، پیشرفت، امنیت، عملکرد منفی مجلس ششم، اقتصاد مقاومتی، بی‌توجهی به برجام، دشمنان داخلی و خارجی در کنار دال اصلی ولایت ترسیم شده است. این عناصر در کنار یکدیگر منظومه معنایی گفتمان اصول‌گرایی را تشکیل داده است و با مطرح کردن این عناصر به دنبال مشروعیت‌زدایی وضع موجود و جلوگیری از قدرت‌یابی مجدد گفتمان اعتدال و اصلاحات در سطح اجتماع است. گفتمان اعتدال و اصلاحات همراه با حامیان دولت، عرصه ظهور مفاهیمی مثل اخلاق‌مداری، حقوق زنان، برجام، رونق اقتصادی، عملکرد مثبت مجلس ششم، بیکاری، رفع فقر و آزادی را ایجاد کرد. این گفتمان با اسفبار نشان دان گفتمان قبلی مجلس شورای اسلامی، خود را توان‌تر از هر گفتمانی برای حل مشکلات کشور معرفی کرد و همراه با ایجاد منظومه معنایی جدید و ساختارشکنی گفتمان قبلی مجلس شورای اسلامی، گفتمان اعتدال و اصلاحات را در سطح اجتماع، هژمون کرد. منظومه معنایی گفتمان اعتدال و اصلاحات با عام‌گرایی و اقناع در سطح اجتماع جذابیت معنایی ایجاد کرد و به پیروزی مجدد گفتمان اعتدال و اصلاحات در سطح اجتماع کمک کرد.

پیشینه تحقیق

اولین تحقیقات درباره نقش رسانه‌ها در انتخابات توسط «برسلون، لازرسفلد و مک فی» در سال ۱۹۴۴ صورت گرفت. همچنین می‌توان به تحقیقی اشاره کرد که در سال ۱۹۷۶ در ایالات

بازنمایی رقابت دهمین دوره مجلس شورای اسلامی... / گمشاد ۱۳۳

متحده آمریکا با هدف بررسی نقش مطبوعات در تغییر عقاید مردم در دوران مبارزات انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۹۸۶ و ۱۹۷۲ انجام شد. این بررسی‌ها نشان داد که الگوهای متداول مطبوعات، تأکید بر ویژگی‌های شخصیتی کاندیداها و وقایع روزمره انتخاباتی است.

کلمن در پژوهشی به بررسی مناظره‌های تلویزیونی بریتانیا پرداخته و بیان می‌کند که در حدود ده میلیون نفر از مردم مناظره‌ها را پیش از سایر اشکال رقابت‌های انتخاباتی تماشا کردند. پس از انتخابات، نظرسنجی‌ها نشان داد که مناظره‌ها مورد توجه بوده و مردم می‌خواهند مناظره‌ها بیشتر برگزار شود. سخنرانی‌ها و واکنش نامزدها به سخنان رهبران احزاب کمتر، اما بحث‌ها بیشتر شود. پاسخگویان همچنین می‌خواستند که افراد حاضر در سالن مناظره‌ها بیشتر در موضوعات دخالت کنند، بیشتر سؤال بپرسند و نظر بدهند. پس از مناظره‌های تلویزیونی سال ۲۰۱۰ مشخص شد که مشارکت سیاسی در انتخابات افزایش یافته است.^۱

سلطانی، در کتاب قدرت، گفتمان و زبان (سازوکارهای جریان قدرت در جمهوری اسلامی ایران) مطالعات خود را در خصوص بازتاب تحولات و منازعات معنایی میان محافظه‌کاران و اصلاح‌طلبان در مطبوعات وابسته به آنها در دو مرحله در سال ۱۳۸۴ بررسی کرده است. همچنین مطبوعات را به‌تنهایی به‌وجودآورنده و تغییردهنده تحولات اجتماعی نمی‌داند، بلکه قدرت پنهان را تقویت‌کننده این روند می‌داند. سلطانی نشان می‌دهد که قدرت با ایجاد سلطه خبر ذهنیت سوژه‌های گرداننده نهادهای مطبوعاتی به رفتار و گفتارشان شکل می‌دهد و آنها را در راستای گسترش خود به‌استخدام درمی‌آورد. نویسنده تأکید می‌کند که مطبوعات تنها آنچه قدرت گفتمانی برای آنها به‌عنوان معیارهای صدق و کذب تولید می‌کند بازنمایی می‌نماید و به‌این ترتیب این بازنمایی را به ذهن سوژه‌های بیشتری تعمیم می‌دهند که از نظر ایشان این روند باعث گسترش دامنه قدرت می‌شود.^۲

مانا دشتگلی (۱۳۷۸) با عنوان تحلیل گفتمان کارزار سیاسی نامزدهای پیروز انتخابات ریاست جمهوری دوره هفتم و نهم با تکیه تحلیل مقایسه‌ای فیلم‌های تبلیغاتی دو کاندیدا

۱. نک: کلمن، ۱۳۹۲.

۲. نک: سلطانی، ۱۳۸۴.

(خاتمی و احمدی‌نژاد) در تحلیل نهایی به این نتیجه می‌رسد که دو نامزد مورد بررسی در ادبیات، نوع پوشش، نوع دیدگاه، شیوه استناد، ساخت فیلم، به‌کارگیری ضمیر ما، نقد دولت‌های پیشین و غیره با هم تفاوت‌های قابل توجهی دارند.

مکنزی، انتخابات را یک نوع مکانیسم اجتماعی میان افرادی می‌داند که به خاطر نوع خاصی از ترجیحات جمعی صورت می‌گیرد. بنابراین انتخابات روش به رسمیت شناخته شده توسط قواعد یک سازمان، دولت سازمان اداری و غیره است که تعدادی از اشخاص را برای حفظ مقام‌ها در درون یک سازمان گزینش می‌کند (ربیعی، ۱۳۷۸: ۱۶).

سید امامی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای تحت عنوان «تلویزیون و انتخابات ریاست جمهوری در ایران» با بهره‌گیری از داده‌های چند پژوهش، از جمله یافته‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه‌های کیفی که از سوی نویسنده در ماه‌های پس از پیروزی احمدی‌نژاد با مردم صورت گرفت، نقش سیمای جمهوری اسلامی ایران را در شکل‌گیری رفتار رأی‌دهی مردم مورد تحلیل و بررسی قرار داد. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که تلویزیون دست‌کم در انتخابات ریاست جمهوری نهم، اصلی‌ترین منبع کسب اطلاعات مردم درباره نامزدهای انتخاباتی است.

اویس طوفانی اصل (۱۳۸۶) در پایان‌نامه‌ای تحت عنوان ارتقای مشارکت سیاسی شهروندان ایرانی، تبیین نقش بازاریابی سیاسی (دیدگاه سران احزاب سیاسی) به تعریف مشارکت سیاسی از منظرهای دموکراسی، جامعه‌شناسی و اسلام می‌پردازد. او در این تحقیق نتیجه گرفت که بهره‌گیری از ابزارهای شش‌گانه بازاریابی سیاسی در ایران به ترتیب اولویت بر اساس یافته‌های پژوهش: ابزارهای برنامه‌ای سیاسی، نمادهای انقلابی، رسانه‌ای تبلیغاتی، نمادهای دینی و نمادها روشنفکرانه منجر به افزایش مشارکت سیاسی شهروندان می‌شود.

دورایس (۱۹۷۶) در اثر خود بررسی نقش مطبوعات در تغییر عقیده مردم در مبارزات انتخاباتی ریاست جمهوری آمریکا پرداخت و به این نتیجه رسید که مطبوعات با برجسته‌سازی موضوع‌های انتخاباتی توجه مخاطبان را بیشتر جلب می‌کنند و تأثیر به‌سزایی در تغییر رفتار مخاطبان دارند.

مک‌کامبز و شاو در پژوهشی به بررسی اثرات رسانه‌ها بر انتخابات پرداخته‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان داده است که رسانه‌ها با پوشش خبری ویژه و اغراق‌آمیز عمیقی بر رأی‌دهندگان می‌گذارند و آنان را برمی‌انگیزند تا ضمن شرکت در انتخابات، به نامزد معینی رأی دهند.^۱

روش‌شناسی و مبانی نظری تحقیق

واژه گفتمان توسط یکی از مترجمان ایرانی، به‌عنوان معادلی برای واژه انگلیسی دیسکورس پیشنهاد و در اندک زمانی استفاده از آن رایج شد؛ به‌گونه‌ای که حتی به سریال‌های تلویزیونی و محاورات روزمره مردم نیز راه یافت. در واژه‌نامه در مقابل دیسکورس علاوه بر گفتمان که کاربرد فنی‌تر آن در حوزه فلسفه و علوم اجتماعی است، به واژه‌های خطابه، گفتار و کلام نیز برمی‌خوریم که کاربرهای معمولی‌تر و البته پر سابقه‌تر این واژه‌ها را بیان می‌کنند. (آشوری، ۱۳۴: ۱۱۲)

اصطلاح تحلیل گفتمان، نخستین بار زبان‌شناسی و توسط زلیک هریس به کار رفت (شیفرین، ۱۹۴۴: ۲۶). هریس زبان‌شناسان را به دلیل آن‌که می‌خواهند در محدوده جمله به یک دستور زبان مؤثر دست یابند، مورد انتقاد قرار داد. او تحلیل گفتمان را برای تحلیل متن بالاتر از سطح جمله به کار برد. مطالعه واحدهای کوچک‌تر از جمله، موضوع تحلیل گفتمان است. در مجموع، زبان‌شناسان در بحث از تحلیل گفتمان دو دیدگاه را مطرح می‌کنند: نخست دیدگاهی که تحلیل گفتمان را بررسی و آن را تحلیل واحدهای بزرگ‌تر از جمله تعریف می‌کند و دوم دیدگاهی که تحلیل گفتمان را تمرکز خاص بر چرایی و چگونگی استفاده از زبان می‌داند. از دیدگاه فوکو، گفتمان‌ها اعمالی هستند که موضوعاتی را که در مورد آنها سخن می‌گویند شکل می‌دهند. گفتمان‌ها موضوعات را می‌سازند و در فرایند این ساختن مداخله خود را پنهان می‌کنند. گفتمان‌ها نه‌تنها مربوط به چیزی است که می‌تواند گفته شود یا درباره آن فکر شود. بلکه درباره این نیز هست که چه کسی در چه زبانی و با چه آمریتی می‌تواند صحبت کند. به بیان دیگر، گفتار، نظم گفتار، پیام و پیام‌کاوی سخن و سخن‌کاوی را باید یک تولید اجتماعی دید که دارای نیروی پویا و تغییردهنده است. این نوع سخن‌کاوی را انتقادی می‌داند و مهم‌ترین

۱. به نقل از: شیخ‌الاسلامی و عسگریان، ۱۳۸۸.

اهدافش را این‌گونه بیان می‌کند، نخست، بررسی سخن به‌عنوان بازتاب‌دهنده و یا شکل‌دهنده مسائل اجتماعی. دوم، بررسی چگونه پنهان‌سازی ایدئولوژی در سخن و یافتن راه‌هایی برای پیداسازی آن. سوم، آگاه‌سازی افراد جامعه با تمرکز روی موارد بی‌عدالتی، پیش‌داوری و استفاده نادرست از قدرت. چهارم، نمایاندن اهمیت سخن در تعامل‌های ارتباطی قدرت‌مدار. (Foucault, 1974: 49) فوکو در مرحله تبارشناسی به‌شدت تحت تأثیر نیچه است، بر رابطه قدرت و دانش تأکید می‌کند. در این دوره، فوکو برداشت خود را از گفتمان به‌مثابه نظامی خود بنیاد رها می‌کند و با قرار دادن قدرت در حوزه کردارهای غیر گفتمانی، رابطه‌ای دیالکتیک میان گفتمان و قدرت برقرار می‌کند. (سلطانی، ۱۳۴: ۴۳) قدرت نزد فوکو شکلی از کنش یا رابطه بین مردم است که در هر کنش و واکنشی دست‌به‌دست می‌شود و هرگز تثبیت شده و پایدار نیست. (میلز، ۱۳۲: ۵۳) فوکو به‌این‌ترتیب از برداشت رایج از قدرت فاصله می‌گیرد. به نظر او هر رابطه اجتماعی رابطه قدرت است و بنابراین قدرت محدود به مکان و زمان خاص نیست. (رایبنو و دریفوس، ۱۳۷۶: ۳۰)

تحلیل گفتمان انتقادی

تحلیل گفتمان انتقادی پژوهشی تحلیلی است، پژوهشی که پیش از هر چیزی چگونگی سوءاستفاده از قدرت اجتماعی و نابرابری و تبعیض در بستر اجتماعی و سیاسی را مطالعه می‌کند. این رویداد در متن و گفت‌وگو وضع و بازتولید شده، مشروعیت یافته و مورد مقاومت قرار می‌گیرد. اصحاب تحلیل گفتمان انتقادی، با چنین پژوهش دگراندیشانه‌ای، موقعیتی صریح و روشن را اتخاذ می‌کنند و به‌این‌ترتیب خواستار فهم، آشکارسازی و سرانجام به چالش کشیدن نابرابری اجتماعی می‌شوند. (فن دایک، ۱۳۹۷: ۶۵)

تحلیل گفتمان انتقادی شاخه‌های بین‌رشته‌ای در زبان‌شناسی است که نقش زبان را در سیاست و اجتماع بررسی می‌کند. تحلیل گفتمان انتقادی پس از ناتوانی تحلیل گفتمان در ورود به بسیاری از حوزه‌ها ظاهر شد و اعتراضی به تحلیل گفتمان توصیفی است. تحلیل انتقادی گفتمان رویکردی در تحلیل گفتمان است که زبان را همچون یک عمل اجتماعی در نظر می‌گیرد و به راه‌های روشن شدن ارتباط ایدئولوژی و قدرت از طریق زبان می‌پردازد و به‌طور ویژه به

موضوع نابرابری علاقه‌مند است. با این که گفته می‌شود زبان همان آینه‌ای شفاف واقعیت را منعکس می‌کند، تحلیل گفتمان انتقادی مدعی است زبان آینه‌کدر است که واقعیت را از منظر ایدئولوژی‌های گوناگون انعکاس می‌دهد. موضوع اصلی تحقیق در تحلیل گفتمان انتقادی هم پراکسیس‌های گفتمانی است که بازنمایی‌هایی از جهان، سوژه‌های اجتماعی و رابط اجتماعی از جمله روابط قدرت را برمی‌سازد و هم نقشی که این پراکسیس‌های گفتمانی در پیشبرد منافع گروه‌های اجتماعی خاص ایفا می‌کند.

تحلیل گفتمان انتقادی با حساسیتی مسئولانه نسبت به سویه‌های سیاست، اجتماع و چگونگی کاربست ایدئولوژی‌ها به فراسوی سایر روش‌های تحلیل گفتمان گام نهاده است. وصف انتقادی ناظر بر توجه جدی نظریه‌پردازان این رویکرد به مقوله نابرابری و سلطه است. تحلیل گفتمان انتقادی به‌مثابه رویکردی سازه‌گرایانه در پی افشای نقش قدرت، سلطه، نابرابری و ایدئولوژی در زبان است. این رویکرد به‌ویژه سازوکارهای ایدئولوژیک زبان، هویت‌های برساخته شده و بازتولید روابط قدرت در متون را در کانون تأملات خویش قرار می‌دهد و داعیه‌دار آگاهی انتقادی است.

یکی از نظریه‌های کارا در این خصوص، نظریه گفتمان لاکلا و موف است. «از نظر لاکلا و موف هر عمل و پدیده‌ای برای معنادار شدن و قابل فهم شدن باید گفتمانی باشد. هیچ چیزی به‌خودی‌خود دارای هویت نیست، بلکه هویتش را از گفتمانی که در آن قرار گرفته است کسب می‌کند» (Lacla, 1985: 7) برداشتی که لاکلا و موف از گفتمان دارند، مؤید شخصیت رابطه‌ای هویت است. معنای اجتماعی، کلمات، گفتارها، اعمال و نهادها را با توجه به بافت کلی که این‌ها خود بخشی از آن هستند می‌توان فهمید. هر معنایی را تنها با توجه به عمل کلی‌ای که در حال وقوع است و هر عملی را با توجه به گفتمان خاصی که در آن عمل قرار دارد باید شناخت.^۱ حقیقت بنیادی وجود ندارد که به بقیه پدیده‌ها معنا ببخشد، بلکه به نظرشان هویت هر پدیده در کنار هویت‌های دیگر که با هم مفصل‌بندی شده‌اند، معنا پیدا می‌کند. جامعه عرصه منازعات گفتمانی است، همواره امکان طرد گفتمان‌ها از سوی رقیب شکل می‌گیرد. گفتمان‌ها

۱. نک: حقیقت، ۱۳۹۱: ۵۹۸.

غیریت‌سازی در جوامع و نفوذ در ذهن سوژه‌ها را با ساختار شکنی دالی از مدلولش آنها را در یک زنجیره هم‌ارزی به دام می‌اندازند. همواره جهت تسلط بر امور، به هژمونی می‌پردازند. گفتمان یک منظومه معنایی است که واژه‌ها و نشانه‌های آن در کنار هم و در پیوند با یکدیگر مجموعه‌ای معنادار را می‌آفرینند. همان‌گونه که در اندیشه سوسور پیوند نشانه و معنا اختیاری و ثمره توافق و قرارداد است و هیچ‌گونه ارتباط ذاتی بین نشانه و معنای آن وجود ندارد، در اینجا هم نشانه‌ها و مفهوم‌ها دال‌هایی شناور هستند که گفتمان‌های گوناگون می‌کوشند به آنها معنا دهند. نشانه‌های گفتمانی بیشتر در اطراف یک دال مرکزی سامان‌دهی می‌شوند». (حقیقت، ۱۳۹۱: ۵۹۸) آن معانی احتمالی نشانه‌ها را که از گفتمان طرد می‌شوند حوزه گفتمان‌گونگی می‌نامند. هر گفتمانی در مقابل گفتمان‌های رقیب هویت خود را تعریف می‌کند. پدیده غیریت‌سازی، زمانی شکل می‌گیرد که گفتمان‌ها هویت‌های متفاوت رقیب را طرد سازند. «اگر هویت‌ها هیچ‌گاه کاملاً تثبیت نمی‌شوند، پس چگونه وجود هویت‌ها امکان‌پذیر است؟ آیا ما محکوم به زندگی در جهان بی‌معنا و آشوب‌زده هستیم؟ به عبارت دیگر، اگر در جهان بی‌حساب و کتاب ساکنیم، آیا به هیچ‌وجه امکان تثبیت هویت گفتمان‌ها وجود ندارد». (حسینی‌زاده، ۱۳۸۶: ۴۳)

لاکلا و موف مفصل‌بندی را برای رفع این مشکل پیشنهاد می‌دهند. آنها مفصل‌بندی را این‌گونه تعریف می‌کنند: «ما هر عملی را که منجر به برقراری رابطه‌ای بین عناصر شود، به نحوی که هویت این عناصر در نتیجه عمل مفصل‌بندی تعدیل و تعریف شود. مفصل‌بندی می‌نامیم. کلیت ساختمند حاصل از عمل مفصل‌بندی را گفتمان می‌نامیم. جایگاه‌های تفاوت را، زمانی که در درون یک گفتمان مفصل‌بندی شده باشند، وقته می‌نامیم و بالعکس، هر تفاوتی را که از نظر گفتمانی مفصل‌بندی شده نیست، عنصر می‌نامیم». (همان) لاکلا و موف در اینجا چهار مفهوم مهم را تعریف کرده‌اند: يك، گفتمان از نظر آنها حوزه‌ای است که مجموعه‌ای از نشانه‌ها در آن به صورت شبکه‌ای درمی‌آیند و معنایشان در آنجا تثبیت می‌شود. هر نشانه‌ای که وارد این شبکه شده و در آنجا به واسطه عمل مفصل‌بندی با نشانه‌های دیگر جوش بخورد، یک وقته است. معنای این نشانه‌ها به علت تفاوتشان با یکدیگر جایگاه‌های تفاوت تثبیت می‌شود. (هوارث، ۱۳۷۷: ۱۸۲)

نظریه گفتمانی لا کلا و موف با ساختار شکنی مارکسیسم آغاز می شود و معنا را با سیاست و اجتماع پیوند می زنند. «از نظر آنتونیو گرامشی، تنها با ایدئولوژی ای که ریشه در اقتصاد دارد نمی توان وضعیت طبقه حاکم را توضیح داد. از این رو، مفهوم هژمونی را برای تبیین فرآیندهای روبنایی ای که در خلق آگاهی مردم نقش دارند به کار برد»، «هژمونی را به بهترین وجه می توان به منزله سازمان دهی اجماع دانست- فرآیندهایی که به واسطه آنها صورت های پست تر آگاهی بدون توسل به زور یا خشونت خلق می شوند»، «بر اساس نظریه گرامشی، فرآیندهای هژمونیک در روبنا اتفاق می افتند و بخشی از حوزه سیاسی به شمار می آیند. پیامد این فرآیندها مستقیماً توسط اقتصاد تعیین نمی شود و در نتیجه فرآیندهای روبنایی تا حدودی استقلال یافته، این امکان را می یابند که بر ساختار زیرینا تأثیر بگذارند». (هوارث، ۱۳۷۷: ۱۸۲)

مفهوم غیریت سازی در نظریه لا کلا و موف، فرآیندی است که به واسطه آن گفتمان ها اقدام به تولید «غیر»، «دیگر» یا «دشمن» برای خود می کنند، زیرا وجود «غیر» باعث شکل گیری هویت و معنا می شود. غیریت سازی اجتماعی از سه جهت برای نظریه گفتمان اهمیت دارد. یک، خلق رابطه ای غیریت سازانه که همواره شامل تولید «دشمن» یا «دیگر» است، برای تأسیس مرزهای سیاسی اهمیتی بسزا دارد. دو، تشکیل روابط غیریت سازانه و تثبیت مرزهای سیاسی، برای تثبیت جزئی هویت تشکلی های گفتمانی و عاملان اجتماعی با اهمیت است. سه، آزمودن غیریت سازی مثال خوبی برای نشان دادن محتمل و مشروط (contingent) بودن هویت است.^۱

۱) گفتمان های وابسته به انقلاب اسلامی

۱-۱ گفتمان محافظه کاری

«گفتمان انقلاب اسلامی بعد از شکل گیری اش، روندهای غیریت سازی متفاوتی را طی کرده است. در ابتدا، مبنای این غیریت سازی بر تقابل میان سکولار- اسلامی قرار داشت که در نتیجه آن خرده گفتمان های سکولار به تدریج حذف شدند. بعد از حذف گفتمان های سکولار به تدریج شقاقی میان اسلام گرایان بنیادگرا و اسلام گرایان رادیکال به وجود آمد که در قالب راست سنتی

۱. نک: هوارث، ۱۳۷۷: ۱۷۷.

و چپ سنتی ادامه یافت». (بشیریه، ۱۳۸۱: ۲۲) «بعد از پایان جنگ در سال ۱۳۶۷ و فوت امام (ره) در سال ۱۳۶۸، وضعیت سیاسی ایران به چند دلیل دچار دگرگونی جدی شد. يك، بعد از فوت حضرت امام، کاریزمایی که نقش دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی را ایفا می‌کرد و به نظام معنایی این گفتمان انسجام می‌بخشید جایش خالی شد و دیگر کسی نمی‌توانست این نقش منحصر به فرد را بر عهده بگیرد. بنابراین، زمینه برای نمودار شدن اختلاف و شقاقی که پیش از این بین راست سنتی و چپ سنتی وجود داشت آماده گردید. بعد از فوت کاریزما، مفهوم «ولایت فقیه» که از ویژگی‌های شاخص امام بود، به «نهاد ولایت فقیه» و دال مرکزی خرده گفتمان راست سنتی بدل شد. فقدان نهاد کاریزما زمینه پیدایش جایگزینی آن به وسیله نهاد دیگری را می‌طلبید. ولایت فقیه و تصویب آن در قانون اساسی منجر به تبدیل شدن کاریزما به نهاد قانونی و انتقال آن به دال ارشد گفتمان محافظه کار منجر گردید. در این موقع بود که گفتمان راست با برجسته کردن مفاهیم و دال‌هایی نظیر سازندگی، بازسازی اقتصادی، رفاه و توسعه در صدد رفع از جاشدگی‌ها و بی‌قراری‌های جامعه جنگ‌زده برآمد. در این شرایط هاشمی رفسنجانی که معروف و منتسب به جناح میانه‌رو (راست) در کشور بود؛ توانست آرای بیش از ۹۰ درصد مردم را به خود اختصاص دهد». (شادلو، ۱۳۸۰: ۵۹) «گروه‌های چپ که از محبوبیت بیشتری در سال‌های بعد از جنگ برخوردار بودند، به حاشیه رانده می‌شوند و فرصت را به رقیب دیگر که مفاهیم جدیدی را بازسازی نموده را فراهم می‌کند. در انتخابات ریاست جمهوری سال ۷۲ هاشمی که نماینده گفتمان راست بود به رقابت با برخی از راست‌گرایان پرداخت که پیروز میدان مبارزه گردید. اختلافات گفتمانی برخی از اعضای دولت با جامعه روحانیت به ایجاد حزب کارگزاران منجر شد که به راست مدرن نام‌گذاری گردید. این‌ها جریانی هستند که از نظر اقتصادی به سرمایه‌داری صنعتی و فن‌سالاری (فن‌سالار) و از نظر سیاسی به واقع‌گرایی و اعتدال و ملاحظه افکار و آرای عمومی و از نظر فرهنگی به توسعه فرهنگی و نوگرایی معتقد هستند». (میرسلم، ۱۳۸۴: ۹۷) گفتمان انتخاباتی محافظه‌کاران در مقابل گفتمان انتخاباتی اصلاحات و براساس دال مرکزی ولایت فقیه تنظیم شده است. دال‌های دیگر مثل «روحانیت» «توسعه اقتصادی» «تهاجم فرهنگی» «عدالت» «ارزش‌ها» در کنار یکدیگر منظومه معنایی گفتمان محافظه‌کاری را تشکیل می‌دهند.

۲-۱ گفتمان اصلاح طلبی

«در دوره قبل هاشمی رفسنجانی به ریاست جمهوری رسید به دلیل اعمال سیاست‌های اقتصادی و تأکیدی که بر اقتصاد داشت او را به سردار سازندگی و دولتش را دولت رفاه خواندند، در سال ۱۳۷۶ خاتمی با تأکید بر جامعه مدنی که دربردارنده آزادی اندیشه، بیان و قلم بود به معنای اصلاحات سیاسی تعبیر شد و بر همین اساس از او به‌عنوان سردار یا رهبر اصلاحات نام می‌برند». (علی‌آبادی، ۱۳۸۷: ۱۹۶) «خاتمی محورهای اساسی و مهم برنامه خود را چنین عنوان می‌کند که اعتلای فکری و اخلاقی جامعه دینی، تکیه بر خردمندی و حکمت به‌عنوان استوارترین و مهم‌ترین عامل اداره زندگی و رابطه میان انسان‌ها، قانون‌گرایی، دفاع از حرمت انسانی و حقوق و آزادی‌های او و دفاع از حقوق شهروند ایرانی در هر کجا هست». (علی‌آبادی، ۱۳۸۷: ۱۹۶) «گفتمان اصلاح طلب مبتنی بر نوعی مشروعیت بخشی از پایین به بالاست که به‌واسطه آن مردم با تشخیص مصداق ولایت به حاکمان مشروعیت می‌بخشند. از این رو، دال مرکزی آن «مردم» است. اما نظام معنایی گفتمان محافظه‌کار مبتنی بر مشروعیت بخشی از بالا به پایین است و در آن مشروعیت از خداوند به معصومین و از آنجا به حاکمان اعطا می‌شود و آنها واسطه خداوند و مردم هستند». گفتمان اصلاح طلبی روندی نو در عرصه سیاسی اجتماعی فرهنگی ایران، بر محور آینده‌نگری و تحول شکل گرفت. این گفتمان، توسط گروه‌های چپ (پیرو خط امام) بعد از انقلاب که به‌وسیله نیروهای راست سنتی رو به افول نهاده بود، سعی کرد خود را به شیوه مورد پسند نزد مردم بازسازی و معرفی کند. این گفتمان در مقابل با جناح راست مفاهیم جدیدی همچون نوگرایی، آزادی سیاسی، قانون‌گرایی، جامعه مدنی، توسعه سیاسی را حول دال مرکزی مردم مفصل‌بندی کرد و با تولید معانی جدید زمینه تأثیرگذاری بر اذهان عمومی را در نظر گرفت. گفتمان انقلاب اسلامی عناصر متضاد سنتی و مدرن را در خود جای داده است. همواره گفتمان‌های انتخاباتی وابسته به انقلاب اسلامی عرصه ظهور مفاهیم معنایی جدیدی است و قدرت جدیدی در عرصه اجتماعی ایران به وقوع می‌پیوندد. (کاشی، ۱۳۷۷)

یافته‌های پژوهش

۲) تحلیل متون و تیتر روزنامه‌های ایران در رقابت انتخاباتی دهمین دوره ریاست

جمهوری در ایران

۲-۱ کلید فتنه جدید (جوان ۱۱/۴/۱۳۹۴)

در این میان نگاهی به ریشه‌های شکل‌گیری فتنه ۸۸ می‌تواند زمینه درک بهتر و وسیع‌تر سخنان رهبر انقلاب مبنی بر هوشیاری درباره انتخابات پیش روی مجلس را بیش از پیش فراهم کند. شاید زمینه‌های شکل‌گیری این فتنه عمیق به روزهای روی کار آمدن اصلاح‌طلبان در دولت ششم و هفتم و مجلس ششم بازمی‌گردد... بنابراین اولین و مهم‌ترین عامل وجود يك جریان سکولار قدرت‌طلب در رأس هدایت فتنه ۸۸ بود. عامل دوم در این میان، انتخابات بود که بستر رشد و نمو و تکثیر این فتنه را فراهم کرد. اما عامل سوم و شاید مهم‌ترین زمینه فتنه ۸۸، خواست نیروهای خارجی و دشمنان برای براندازی نظام جمهوری اسلامی بود. از این رو به نظر می‌رسد که با فضای ایجاد شده پس از برجام که احتمال نفوذ دشمنان در کشور شدت گرفته، بعید نیست که این بار کلید فتنه از عطش به قدرت بازگشتن جریان تجدیدنظرطلب و رد صلاحیت احتمالی چهره‌های شاخص آنان توسط دستگاه‌های نظارتی و در نهایت دخالت نیروهای خارجی از طریق پروژه نفوذ شکل بگیرد.

تحلیل متن

متن بین قطب خودی و غیرخودی برای مرزبندی‌های سیاسی ترسیم شده است. سخنان رهبری انقلاب از ویژگی مثبت و خودی متن است. قطب‌بندی غیرخودی متن عبارت است از فتنه ۸۸، اصلاح‌طلبان، مجلس ششم، انتخابات ۸۸، نیروهای خارجی و برجام. این متن به دنبال ساختارشکنی عناصر معنایی گفتمان اعتدال و اصلاحات است. با مطرح کردن عناصر منفی منتسب به اصلاحات همانند فتنه، انتخابات ۸۸، برجام و مجلس ششم به دنبال حمله به عناصر معنایی گفتمان اعتدال و اصلاحات است. برجام از دال‌های معنایی گفتمان اعتدال و اصلاحات در این دوره است با منفی تلقی کردن این مفهوم و ادعای نفوذ دشمن در ایران توسط این جریان به دنبال مقاومت در مقابل گفتمان اعتدال و اصلاحات است و با بیان ارزیابی منفی مجلس ششم قصد دارد از شکل‌گیری مجلس، توسط اصلاحات جلوگیری کند و تسلط اصول‌گرایی را برای مجلس دهم نیز تثبیت کند.

۲-۲ جای خالی آب و نان در لیست حامیان دولت (کیهان، ۱۳۹۴/۱۲/۳)

توسعه اقتصادی همواره از دغدغه‌های اصلی جامعه ما محسوب می‌شود و قرار دولت تدبیر و امید نیز بر این بوده که در دوران پسابرجام ایران وارد عرصه رونق و توسعه اقتصادی شده و چرخ‌های کارخانجات و صنایع به کار بیفتند که البته تا به حال که اثری از این امر دیده نشده است. گویا اصلاح‌طلبان میل و رغبتی به فاصله گرفتن از این نوستالژی شکست‌خورده خود که همان میل به توسعه سیاسی و سیاسی‌کاری است، برنخواهند داشت. اصلاح‌طلبان حتی در گردهمایی‌های انتخاباتی خود نیز ساز و آواز را مقدم بر دغدغه‌های معیشتی مردم می‌دانند، چنان‌که در همایش ائتلاف فراگیر اصلاح‌طلب‌ها با عنوان «اصلاح‌طلبان و حامیان دولت» که با حضور عارف و همراه با ساز و آواز و تنبک برگزار شد، اغلب حاوی شعارهای سیاسی بود تا برنامه‌ای برای رسیدگی به معیشت مردم و بهبود و افزایش کمیت و کیفیت نان و آب آنها. فقدان تفکر اقتصاد اندیش، نبود باور اقتصاد مقاومتی و مهم‌تر از آنها، پررنگ نمودن شعار «ما نمی‌توانیم» این جناح سیاسی در داخل را مرعوب افکار و کالای بیگانگان ساخته است. اصلاح‌طلبان این روزها در حالی هیچ صحبتی از معاش مردم و رونق اقتصادی در کشور به میان نمی‌آورند که با فرض اجرایی شدن برجام همه مشکلات اقتصادی را حل شده تصور می‌کردند، درحالی‌که حتی بعد از گذشت زمان از تاریخ روز اجرایی شدن برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) نیز اتفاقی در اقتصاد کشور نیفتاد و ماحصل آن صرفاً قراردادهایی به منظور افزایش واردات خودرو و هواپیما که در این شرایط جزو مایحتاج مورد نیاز اساسی کشور نیست، شد. فقدان شناخت نشانگر این است که این افراد اگر در مجلس نیز حضور بیابند به‌عنوان وکلای ملت، مجلس را قربانی سیاسی‌کاری کرده و موضوع اقتصاد، رونق و اشتغال را به حاشیه خواهند راند.

تحلیل متن

عدم دستیابی به توسعه در دوران پسابرجام، توسعه سیاسی، عدم توجه به معیشت مردم، فقدان تفکر اقتصاد اندیش، نبود باور اقتصاد مقاومتی و برجام، تعریف این متن از گفتمان اعتدال و اصلاحات است. گفتمان اصول‌گرایی با مطرح کردن عدم توانایی گفتمان اعتدال و اصلاحات برای رفع مشکلات کشور در پی مشروعیت‌زدایی وضع موجود و ساختارشکنی گفتمان اعتدال

و اصلاحات برای عدم راه‌یابی به مجلس دهم است. این متن در مقابل اصلاحات غیریت‌سازی شده است و اصلاحات را گفتمانی به مردم معرفی می‌کند که دغدغه معیشت و اقتصاد مردم را درک نمی‌کند و به دنبال توسعه سیاسی است. این متن همراه با بی‌کفایت تلقی کردن گفتمان اعتدال و اصلاحات قصد دارد از پیروزی مجدد آنها و عدم حضور دوباره آنها در مجلس جلوگیری کند.

۲-۳ ثمرهٔ برجام را به مردم نشان دهید، برجام ۲ پیشکش (کیهان، ۱۳۹۴/۱۱/۲۵)

طرح موضوع برجام ۲ از سوی دولت، با توجه به ناکامی نسخه نخستین برجام، تداعی‌گر «خودگویی و خود خندی» برای تعریف و تمجید از کارنامه نه‌چندان درخشان اقتصادی است. خبرگزاری دانشجو با طرح این مطلب نوشت: «ما نیاز به برجام؛ همه باید برای ساختن ایران به یک اقدام مشترک ملی دست بزنیم». این‌ها احتمالاً مهم‌ترین بخش سخنان آقای رئیس‌جمهور در راهپیمایی جشن انقلاب بود، روحانی در حالی از تکرار برنامه جامع اقدام مشترک این بار در سطح ملی و خلق برجامی دیگر سخن گفت که همچنان فرجام برجام دیپلماسی چندان روشن نیست. یک سخنرانی تبلیغاتی که آن‌قدر پوپولیستی بود تا واکنش‌های فراوانی را در سطوح مختلف میان کارشناسان و رجال سیاسی برانگیزد. این واکنش‌ها چه بود؟ روحانی از برجامیزاسیون چه سودی می‌برد؟ و اصلاً مگر تاکنون اجرای برجام ۱ چه گلی به سر مردم و سفره‌هایشان زده که آقای رئیس‌جمهور به دنبال نسخه دوم آن است؟! مطلبی که با توجه به ناکامی نسخه نخستین برجام به نوعی تداعی‌گر خودگویی و خود خندی دولتی‌ها برای تعریف و تمجید از کارنامه نه‌چندان درخشان اقتصادی است. به نظر می‌رسد دولت روحانی در تلاش است در آستانه انتخابات اسفندماه، برجام نافرجام را با تحرکات پوپولیستی از قبیل نشان‌گذاری مذاکره‌کنندگان، راه انداختن کلاس برجام در مدارس و یا برجام ۲ حسابی بزرگ کند.

تحلیل متن

برجام از مفاهیمی بود که در انتخابات دهمین دوره مجلس شورای اسلامی در انتخابات مطرح شد و یکی از دال‌های منظومهٔ معنایی گفتمان اعتدال و اصلاحات را در این دوره تشکیل داده است. در گفتمان اصلاحات این عنصر از مفاهیم مثبت این گفتمان تلقی شده است. این متن به

بازنمایی رقابت دهمین دوره مجلس شورای اسلامی... / گمشاد ۱۳۵

دنبال حمله به عنصر برجام در سطح اجتماع است. برجام، دولت روحانی قطب غیرخودی متن است که در مقابل اقتصاد مقاومتی اصول‌گرایی قرار دارد. این متن هم همانند متن‌های گذشته به دنبال ساختارشکنی مفاهیم گفتمان اصلاحات و مشروعیت‌زدایی وضع موجود است و با غیریت‌سازی با این گفتمان از ظهور مجدد آنها قصد دارد جلوگیری کند.

۲-۴ فهرست ائتلاف بزرگ اصول‌گرایان نمادی از یک فهرست انقلابی است (رسالت ۲۷/۱۱/۱۳۹۴)

رئیس مرکز سیاسی حزب مؤتلفه اسلامی با بیان اینکه فهرست ائتلاف بزرگ اصول‌گرایان نمادی از یک فهرست انقلابی است گفت: اصول‌گرایان با به کار بردن تجربه انتخابات ۱۳۹۲ به این نتیجه رسیدند که تکثرگرایی و چندصدایی در درون اصول‌گرایان یک فرصت برای رقیب است. محمداکرم انبارلویی رئیس مرکز سیاسی حزب مؤتلفه اسلامی در گفت‌وگو با فارس، فهرست ائتلاف اصول‌گرایان را یک فهرست جامع دانست و گفت: فهرست ائتلاف بزرگ اصول‌گرایان نمادی از یک فهرست انقلابی و ولایی است. وی انتخابات آینده را مهم دانست و اظهار داشت: آمریکایی‌ها مسائل انتخابات ما را رصد می‌کنند و از اثرگذاری روی نتایج ناامید نیستند. از همین الان خط رادیو بی‌بی‌سی و رادیو آمریکا روی ترویج برخی افراد و جریان‌ها نشان می‌دهد آنها چه اهدافی را در انتخابات دنبال می‌کنند. انبارلویی با اشاره به فرایند همگرایی اصول‌گرایان تصریح کرد: اصول‌گرایان با به کار بردن تجربه انتخابات ۱۳۹۲ به این نتیجه رسیدند که تکثرگرایی و چندصدایی در درون اصول‌گرایان یک فرصت برای رقیب است؛ لذا با راهبرد «یک صدا - یک فهرست» صمیمانه در زیر سقف گفت‌وگو اختلافات خود را حل کردند و به یک فهرست مشترک و جامع رسیدند؛ وی افزود: اصول‌گرایان با هم پیمان بستند صدایی که از آنها صادر می‌شود باید صدای انقلاب باشد، صدای امام و رهبری باشد.

تحلیل متن

این متن بین ما و آنها استوار است. تعاریف مثبت متن منتسب به تعریف اصول‌گرایی در این متن است و تعاریف منفی متن منتسب به گفتمان اعتدال و اصلاحات در این متن است. در این متن ائتلاف اصول‌گرایان فهرست انقلابی و از مفاهیم مثبت این متن است. این متن تنها گفتمان اصول‌گرایی را انقلابی و ولایی تلقی می‌کند. تجربه انتخابات ۱۳۹۲، آمریکایی‌ها و اثرگذاری

روی نتایج انتخابات از مفاهیم منفی متن است. این متن با وابسته تلقی کردن گفتمان مقابل به دشمن قصد دارد خود را انقلابی و توان‌تر از هر گفتمانی برای مشکلات کشور معرفی کند و از قدرت‌یابی مجدد رقیب جلوگیری کند.

۲-۵ قائم مقام رئیس ستاد انتخاباتی تهران اصلاح‌طلبان: چرا اصول‌گرایان از قول ما حرف از تحریم انتخابات می‌زنند، مگر خودمان نمی‌توانیم اندیشه‌مان را بیان کنیم که آن‌ها از قول ما پیش‌بینی می‌کنند؟ (ابتکار، ۱۳۹۴/۱۱/۱۲)

محمود میرلوحی در نشست با عنوان «گام دوم راهبرد اصلاح‌طلبان در انتخابات» که به همت جمعیت زنان مسلمان نواندیش برگزار شده بود، با بیان اینکه جریان اصلاح‌طلبی یک تبار است اظهار کرد: امام حسین (ع) هدف خود از نهضتش را اصلاح‌طلبی خواند. مشروطه نیز یک جریان اصلاح‌طلبی است. حرکت ملی کردن صنعت نفت هم حرکتی اصلاحاتی بود. انقلاب ما درگیر مباحث سنگینی شد، وگرنه برای اصلاح امور بر سر کار آمده بود. میرلوحی با بیان اینکه دوم خرداد یک حرکت اصلاحی بعد از انقلاب به شمار می‌آید گفت: اندیشه اصلاح‌طلبی اندیشه‌ای نفوذکننده است، چراکه در قلب و اندیشه اقشار مختلف مردم نفوذ می‌کند و به دلیل نوع کار و اندیشه‌اش رویش دارد و رویش‌های هم محسوس است. وی ادامه داد: اصلاح‌طلبان در ۸ سال دولت قبل محدود شدند، اما قوانین بازی را عوض نکردند. تسلیم حرکت‌های حذفی رقیب نشدند و بر اصول خود پافشاری کردند، نشان دادند که از اصول‌گرایان بیشتر به اصول مبنا پایبند هستند و همچنان پایبندی خود را به ۴ اصلی که رهبر کبیر انقلاب از آن یاد کرد؛ یعنی استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی و ملت همچنان حفظ کرده است.

تحلیل متن

متن بین قطب خودی و غیرخودی غیریت‌سازی شده است. امام حسین، ملی کردن صنعت نفت، انقلاب اسلامی، ۴ اصل رهبری، قطب مثبت متن را تشکیل داده است. هشت سال قبل، حذف اصلاحات توسط رقیب قطب منفی متن را تشکیل داده است. قطب‌بندی متن برای ترسیم مرزهای سیاسی بین اصلاحات و اصول‌گرایان است. این متن با مطرح کردن این نشانه‌ها گفتمان اصلاحات را برتر از هر گفتمانی برای نفوذ در میان مردم معرفی می‌کند.

۲-۶ کولایی: مجلس ششم افتخارآمیز بود (اعتماد ۱۱/۷/۱۳۹۴)

الهه کولایی کسی که معتقد است: «مجلس ششم یکی از افتخارآمیزترین دوره‌های مجلس بود، اما صداوسیما و جریان‌های مخالف اصلاحات سعی کردند عملکرد آن را صرفاً سیاسی جلوه دهند». کولایی در واکنش به سخنان یحییوی که گفت امیدوارم مجلسی مانند مجلس ششم شکل نگیرد اظهار داشت: «نه مجلس اول، نه مجلس ششم و نه مجلس نهم تکرار نخواهند شد، چراکه تاریخ به عقب برنمی‌گردد، اما متأسفانه بعضی از انسان‌ها به تغییرات جامعه و دنیای پیرامون ما توجه نمی‌کنند و سعی می‌کنند جامعه را به عقب برگردانند. این عده نمی‌توانند داعیه خیرخواهی مردم را داشته باشند». وی به عملکرد این مجلس اشاره کرده و گفت: «اقدام عمده مجلس ششم اجرایی کردن قانون اساسی به‌عنوان شاهبیت جمهوری اسلامی بود. هدف این مجلس ایجاد بستری برای اجرایی کردن قانون اساسی بود. اجرایی کردن موازین مختلفی که در قانون اساسی وجود داشت از جمله فصل سوم آن مد نظر این مجلس بود». کولایی با انتقاد از کسانی که عملکرد این مجلس را زیر سؤال می‌برند اظهار داشت: این تصویر از مجلس ششم داده شده که این مجلس صرفاً در پی تنش و منازعات سیاسی بوده است، درحالی‌که بر اساس آمار مرکز پژوهش‌ها میزان و حجم فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی در این مجلس پیشتاز بوده و فعالیت‌های سیاسی در رتبه پنجم قرار داشت.

تحلیل متن

این متن بر محور دو قطب ما و آنها ترسیم شده است. مجلس ششم، تغییرات جامعه، بسترسازی قانون اساسی، فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی منتسب به تعریف خودی متن است. صداوسیما، جریان‌های مخالف اصلاحات قطب غیرخودی متن است. الهه کولایی با بیان عملکرد مثبت مجلس ششم به دنبال ساختارشکنی گفتمان قبلی و هژمونیک گفتمان اعتدال و اصلاحات در سطح اجتماع است.

۲-۷ عارف: تندروها نمی‌خواهند مردم در انتخابات شرکت کنند (آفتاب یزد، ۱۱/۲۷/۱۳۹۴)

عارف خطاب به دانشجویان تصریح کرد: توصیه می‌کنم اخلاق‌مداری را در هر شرایطی رعایت کنیم. این نوع عملکرد ریشه در اخلاق اسلامی ما دارد. ما یادمان بود عده‌ای که دارای

تربون و حمایت‌هایی بودند هشت سال اصلاح‌طلبان را به اتهام بی‌دینی، جاسوسی و اتهاماتی نظیر آن محکوم کردند، اما در سال‌ها بعد از آن این جریان اصیل انقلاب انتخابات سال ۱۳۹۲ را رقم زد. با نیامدن پای صندوق رأی مشکلی حل نمی‌شود. رئیس بنیاد امید ایرانیان با تأکید بر ضرورت فرهنگی شدن فضای دانشگاه‌ها گفت: باید به سمتی حرکت کنیم که فضای فرهنگی در جامعه پدیدار شود و فضای سیاسی ما سیاسی باشد نه امنیتی. ما می‌خواهیم مسیر سال ۱۳۹۲ ادامه پیدا کند. عارف هم چنین گفت: با نیامدن مردم و شما دانشجویان به صحنه انتخابات مجلس تشکیل می‌شود، اما مجلسی تشکیل می‌شود که دغدغه شما را ندارد. برای من شعار انقلابی دادن و حرف‌های بی‌محابا زدن در فضای مجازی راحت است، اما شعار ما آرامش است. شعار ما قانون‌مداری و تمکین قانون است. این انتخابات پیش رو آخرین انتخابات نیست. بعد از هفتم اسفند باز هم انتخابات‌هایی پیش روی ماست. ما نظرات خود را قانونی اعلام خواهیم کرد.

تحلیل متن

شاخصه‌های اصلی گفتمان اصلاحات و اعتدال در این متن عبارت است از اخلاق‌مداری، فرهنگی شدن فضای دانشگاه‌ها، جریان اصیل انقلاب، مسیر سال ۱۳۹۲، آرامش، قانون‌مداری. متن با بیان ویژگی‌های مثبت به گفتمان اصلاحات می‌خواهد، اصلاحات را بهتر از هر گفتمانی برای رفع دغدغه‌های مردم و جوانان ترسیم کند. اتهام بی‌دینی به اصلاحات، جاسوسی، قطب منفی متن و منتسب به گفتمان اصول‌گرایی است. متن در مقابل گفتمان اصول‌گرایی غیریت‌سازی شده است. ویژگی‌های مثبت متن در تعریف گفتمان اعتدال و اصلاحات به کار رفته شده است که ثمره اولیه گفتمان اعتدال و اصلاحات انتخابات ۱۳۹۲ بوده است و عارف با مطرح کردن این عناصر در کنار هم به دنبال معناسازی جدید با توجه به وضعیت اجتماعی و معیشتی مردم است. دال مرکزی مردم از عناصر اصلی گفتمان اعتدال و اصلاحات است، او منظومه معنایی گفتمانش را با توجه به این دال تنظیم کرده است. عارف با بیان عناصر مثبت منتسب به گفتمان اصلاح‌طلبی در مقابل آنها و اصول‌گرایان به دنبال ادامه پیروزی مسیر انتخابات ۱۳۹۲ است و سعی دارد با ساختار شکنی مجلس نهم، منظومه معنایی جدیدی را بر سطح اجتماع مسلط کند.

۲-۸ ما به مردم قول می‌دهیم (شرق، ۲۵/۱۱/۱۳۹۴)

گزیده‌ای از سخنان عارف را در ادامه می‌خوانید: درعین حال، احزابی در جبهه اصلاحات داریم که نفس و هویت آنها کسب قدرت است. ما این دو را نه مغایر با هم که در یک راستا می‌دانیم، اما قاعدتاً برای کسب قدرت نیاز به بسترسازی است. گفتمان باید جا بیفتد. باید پایگاه داشته باشیم و فکر می‌کنم بعضاً در بخش گفتمان‌سازی ناموفق نبوده‌ایم. اصلاحات به‌طور کلی پایگاه خوبی در کشور دارد که باید از آن برای کسب قدرت استفاده کرد. ما نگاه مثبتی به آینده داریم و اینکه در مجلس دهم فراکسیون اصلاحات، یک فراکسیون جدی باشد و بتواند در راستای برنامه‌ها و گفتمان خودش حضور جدی داشته باشد. ما به مردم قول می‌دهیم. اخیراً برنامه برجام (برنامه جامع انتخاباتی اصلاح‌طلبان) را در پنج بخش بیان کردیم که اولویت‌ها را مشخص کرده‌ایم. شعارمان هم رونق اقتصادی است. اینجا مهم‌ترین مسئله، معیشت مردم است. بعد از آن اشتغال جوانان، رشد، تورم و شاخص‌های دیگر. در بخش اجتماعی، ما با چالش‌های جدی اجتماعی مواجهیم. اعتیاد بحث مهمی است. ناهنجاری‌هایی که در مورد جوانان، نوجوانان و کودکان خیابانی داریم، طلاق و... را جزء اولویت‌ها گذاشتیم.

تحلیل متن

تیترا خبر دال اصلی مردم را در گفتمان اصلاح‌طلبی بیان کرده است. مردم نشانه‌ای است که اصلاح‌طلبی گفتمانش را با توجه به مسائل مردم در سطح اجتماع هژمونیک می‌کند. اصلاحات در تعاریف مثبت متن است. بهبود وضعیت کشور را تنها با نشستن اعضای اصلاحات بر کرسی قدرت ارزیابی می‌کند. اعتیاد، بیکاری، رشد تورم، ناهنجاری‌های اجتماعی، نکات منفی متن است، عارف با مطرح کردن مشکلات مردم، سعی دارد عام‌گرایی ایجاد کند و با معرفی نشانه‌های گفتمان اعتدال و اصلاحات مثل برجام، رونق اقتصادی، معیشت مردم، اشتغال جوانان، رفع چالش‌های اجتماعی در کنار دال اصلی مردم قصد دارد، با قدرت گفتمانی که در اختیار دارد به تسلط مجدد گفتمان اصلاحات و اعتدال در سطح اجتماع کمک می‌کند.

۲-۹ کواکب‌بیان: می‌خواهیم در مجلس خانه‌تکانی کنیم (شرق، ۱۳۹۴/۱۲/۱)

مصطفی کواکب‌بیان گفت: اسفندماه خانه‌تکانی است و ما می‌خواهیم در مجلس خانه‌تکانی کنیم. دبیر کل حزب مردم‌سالاری افزود: ما معتقدیم زنان این کشور آن قدر توانمندی دارند که بتوانند یک‌سوم مجلس را بگیرند و این‌گونه نباشد که در افغانستان کاندیدای زن ریاست‌جمهوری داشته باشیم و در کشور ما چنین نباشد.

تحلیل متن

تیترا خبر بیان‌کننده ساختارشکنی گفتمان قبلی در مجلس شورای اسلامی است با توجه به این متن، گفتمان اعتدال و اصلاحات در مقابل گفتمان قبلی اصول‌گرایی در ایران غیریت‌سازی شده است، با بیان خانه‌تکانی در مجلس و بقایای عناصر قبلی نمایندگان این دوره از انتخابات کواکب‌بیان نیز مانند سایر نمایندگان اصلاحات به دنبال معناسازی جدیدی در سطح اجتماع است در این متن مفاهیم مهم دیگری همانند برجام، قانون‌گرایی، اخلاق‌گرایی، حقوق زنان در کنار دال محوری مردم مفصل‌بندی شده است.

۲-۱۰ مجلسی می‌خواهیم که در برابر اختلاس‌های میلیاردی، فقر، فساد، تبعیض و

اسیدپاشی سکوت نکنند (مردم‌سالاری ۱۳۹۲/۱۲/۳)

دکتر مصطفی کواکب‌بیان دبیرکل حزب مردم‌سالاری: به یاد خمینی کبیر و یادگار امام آغاز کرد و تسلیت ایام فاطمیه گفت: ما می‌خواهیم شأن مجلس را که در این سه دوره به دون کشیده شده است برگردانیم. مجلسی که حتی محمود احمدی‌نژاد گفت: در رأس امور نیست. دبیر کل حزب مردم‌سالاری گفت: مجلس ریل‌گذار امور است. ما مجلسی می‌خواهیم که به ۱۱ میلیون حاشیه‌نشین توجه کند، شرایط را برای ازدواج نه میلیون جوان دم بخت فراهم کند، مجلسی می‌خواهیم که مشکلات ۵ میلیون بیکار و ۲ و نیم میلیون معتاد را در نظر بگیرد. چرا باید در تهران ۳۰۰۰ کارتن‌خواب را شاهد باشیم؟

وی با اشاره به هدر دادن حدود ۷۵۰ میلیارد دلار در دولت قبلی گفت: این هزینه‌ها صرف علم کردن بابک زنجانی‌ها شدند. مجلسی می‌خواهیم در برابر اختلاس‌ها سکوت نکند. برای

بازنمایی رقابت دهمین دوره مجلس شورای اسلامی... / گمشاد ۱۴۱

پدیده‌های اجتماعی همانند اسیدپاشی کمیته تشکیل دهد. مجلسی که در برابر ممنوع‌التصویر بودن و ممنوع بیان بودن سکوت نکند. مجلسی که اقتدار ملت را به جهانیان نشان دهد، نه ملت را با کمیسیون‌هایی مانند برج‌ام ذلیل نشان دهند. کاندیدای دهمین دوره مجلس شورای اسلامی در اشاره به ائتلاف صورت گرفته بین اصلاح طلب‌ها و حامیان دولت بیان کرد: به آن‌هایی که می‌گویند لیست ائتلافی لیست بی‌بی‌سی و... است، عرض می‌کنم تکیه این لیست مردم هستند و مردم پشتوانه هر گروهی باشند، آن گروه وابسته به قدرت‌های خارجی نیست. آن‌هایی که قدرت و ثروت را دارند ممکن است وابسته شوند.

تحلیل متن

نماینده اصلاحات و اعتدال در همایش ائتلاف اصلاح طلبان و حامیان دولت، سخنان خود را با یاد امام خمینی بیانگذار گفتمان انقلاب اسلامی آغاز کرد، به کار بردن مفهوم امام در ابتدای سخنرانی تداعی این امر مهم است که کواکبیان، گفتمان انتخاباتی‌اش را فراتر از گفتمان انقلاب اسلامی و بنیان‌گذار آن نمی‌داند. با توجه به متن گفتمان طیف اعتدال و اصلاحات، در تقابل با احمدی‌نژاد در ایران غیریت‌سازی شده است و در ادامه مشکلات جامعه را مطرح می‌کند و مجلس را عاملی در جهت رسیدن به اهداف معرفی می‌کند. او با اسفبار نشان دان وضعیت فعلی اجتماع قصد دارد، وضعیت مجلس در گذشته را مشروعیت‌زدایی کند. سپس، آنها و گفتمان قبلی در ایران را مسبب مشکلات کشور معرفی می‌کند. او با ساختار شکنی گفتمان قبلی قصد دارد این گفتمان را توانا تر از هر گفتمانی برای رفع چالش‌های اجتماعی و عدم آزادی بیان معرفی کند. نشانه‌هایی مثل بی‌کاری، توجه به اقشار بی‌بضاعت، رفع مشکلات اجتماعی، آزادی بیان، برج‌ام در کنار هم از نشانه‌های گفتمان اعتدال و اصلاحات است. این مفاهیم با ائتلاف صورت گرفته؛ بین اصلاح طلبان و حامیان دولت در کنار دال ارشد مردم مفصل‌بندی شده است.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق رقابت انتخاباتی دهمین دوره مجلس شورای اسلامی در برخی از روزنامه‌های ایران بررسی شده است. با توجه به تحلیل این روزنامه‌ها، گفتمان منتسب به اصول‌گرایی در این دوره از

انتخابات به دنبال برجسته کردن مفاهیم وابسته به گفتمان انقلاب اسلامی است و در مقابل گفتمان اعتدال و اصلاحات، غیریت‌سازی شده است. بی‌کفایتی مجلس ششم و بی‌اعتمادی نسبت به برجام و عناصر خارجی از مفاهیمی بود که در مقاومت با عناصر گفتمانی اعتدال و اصلاحات به کار رفته است. شاخصه‌های اصلی گفتمان اصول‌گرایی در این دوره عبارت است از اقتصاد مقاومتی، معیشت، پیشرفت، امنیت، ائتلاف اصول‌گرایان، انقلاب و رهبری. همه این مفاهیم در کنار دال ولایت مفصل‌بندی شده است و اصول‌گرایی با ترسیم این نظام معنایی سعی دارد از ظهور مجدد گفتمان اعتدال و اصلاحات برای احراز کرسی‌های قدرت در مجلس جلوگیری کند. پیروزی گفتمان انتخاباتی اصلاحات و اعتدال در انتخابات مجلس شورای اسلامی، مرحله دوم، تسلط مفاهیم این گفتمان در عرصه سیاسی و اجتماعی ایران است. گفتمان اعتدال، اصلاحات و عقلانیت با اسفبار نشان دادن وضعیت قبلی مجلس خود را توان‌تر از گفتمان‌های دیگر برای نشستن بر کرسی‌های قدرت در دوره دهم مجلس شورای اسلامی معرفی کرد. با توجه به شرایط اجتماعی سال ۱۳۹۴، گفتمان اعتدال و اصلاحات از شرایط نامساعد اجتماعی در جهت تنظیم نشانه‌های گفتمانی نهایت بهره‌برداری را کرد. گفتمان اعتدال و اصلاحات با مطرح کردن مفاهیمی مثل، برجام، حقوق زنان، قانون‌گرایی، آزادی، رفع بیکاری، رفع فقر، اخلاق‌مداری، رفع حصر، رونق اقتصادی، عملکرد مثبت مجلس ششم منظومه‌ی معنایی جدیدی در کنار دال ارشد مردم مفصل‌بندی کرد و با قدرت گفتمانی تسلط هژمونیک این گفتمان را در سطح اجتماع امکان‌پذیر ساخت. مطبوعات در سرعت بخشیدن نظام معنایی گفتمان‌ها و تأثیر‌گذاری سوژه‌ها اثر قابل توجهی دارد و آنچه قدرت گفتمانی تولید می‌کند در روزنامه‌ها و رسانه‌ها نشر پیدا می‌کند و تولید گفتمانی جدیدی با توجه به قدرت گفتمانی شکل می‌گیرد. سلطانی و حسینی‌زاده با روش‌های تحلیل گفتمانی، گفتمان‌های سیاسی ایران را بررسی کرده‌اند. سلطانی ظهور و سقوط اصلاح‌طلبی و ظهور مجدد اصول‌گرایی در ایران را بررسی کرده است. با توجه به نظرات مشترک این نویسندگان، گفتمان انقلاب اسلامی همواره عرصه ظهور مفاهیم مختلف در برهه زمانی مشخص است و ظهور هر گفتمانی در جامعه به صورت موقت است و همواره قدرت‌های گفتمانی نقشی تأثیرگذار در شکل‌گیری افکار جامعه دارد. شرایط اجتماعی ایران در سال ۱۳۹۲ در وضعیت نامطلوبی بود که سبب ظهور مفاهیم جدیدی در عرصه نظام سیاسی ایران را طلب می‌کرد. حوزه گفتمانی،

بازنمایی رقابت دهمین دوره مجلس شورای اسلامی... / گمشاد ۱۴۳

عقلانیت، اعتدال و اصلاحات عرصه پیدایش عناصر گفتمانی جدید را در خود جای داده است. حوزه‌ی گفتمانی آنها بر اثر سرازیر شدن مفاهیمی همچون، اعتدال، آزادی، سازش با جهان، عقلانیت، منزلت، معیشت، حقوق شهروندی و مسئله‌ی اقلیت‌ها و اقوام، عرصه‌ی ظهور ترمیم مجدد، گفتمان انقلاب اسلامی را فراهم کرد. مجموعه‌ی این عناصر در گفتمان احمدی‌نژاد مورد غفلت قرار گرفته بود. این نظام معنایی جدید در مقابل گفتمان قبلی قرار می‌گیرد و در سطح اجتماع برجسته می‌شود.

کتاب‌نامه

الف- فارسی

- مجموعه نویسندگان (۱۳۸۳)، مجموعه مقاله‌های ششمین کنفرانس زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- یورگنسن، ماریان و فیلیپس، لوئیز (۱۳۸۹)، نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی، تهران: انتشارات نی.
- حسینی‌زاده، سید محمدعلی (۱۳۸۶)، اسلام سیاسی در ایران، قم: انتشارات دانشگاه مفید.
- هوارث، دیوید (۱۳۷۷)، «نظریه گفتمان»، فصلنامه علوم سیاسی، مترجم سید علی اصغر سلطانی، شماره ۲، صص ۱۵۶-۱۸۲.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۱)، دیپاچه‌ای بر جامعه‌شناسی سیاسی ایران: دوره جمهوری اسلامی ایران، تهران: نشر نگاه معاصر.
- شادلو، عباس (۱۳۸۰)، اطلاعاتی درباره احزاب و جناح‌های سیاسی، ایران امروز، چاپ چهارم، تهران: نشر وزرا.
- میرسلم، سید مصطفی (۱۳۸۴)، جریان‌شناسی فرهنگی بعد از انقلاب اسلامی ایران ۱۳۷۰-۱۳۸۰، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- علی‌آبادی، گیتی (۱۳۸۷)، تنازع گفتمانی پنج دوره انتخابات ریاست جمهوری، رساله دکتری، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- غلامرضا کاشی، محمد جواد (۱۳۷۹)، جادوی گفتار: ذهنیت فرهنگی و نظام معنایی در انتخابات دوم خرداد، تهران: مؤسسه فرهنگی آینده‌پویان.

ب- لاتین

- Jorgensen, M. & Philips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*, London: Sage Publications.
- Lacla, E, C. (1985). "Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radica Democratic", *Verso Books*.